

Օ Ր Ա Պ Ի Ր

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵՆԱԿԱՆ

Ե . ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 7 .

1847

ԱՊՐԻԼԻ 1 .

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԱԵԼՈՐԴԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

Ա .

Առաջ գիտութիւնս և արուեստս և աւելորդապաշտութիւնս :

Այս ազգի մը յառաջագիտութիւնը ոչ միայն գիտութեանց և արուեստից ընդհանուր տեղեկութիւն մ'ըստանալով կ'ըլլայ, այլ և ծուռ գիտցած բաներն ալ որ 'ի տգիտութենէ և աւելորդապաշտութենէ առաջ եկած են՝ 'ի բաց թօթափելով : Արչափ որ ճշմարիտ գիտութիւնը զուարճութիւն են իմաստնոց, ասոր հակառակ ալ՝ սուտ և խաբէական գիտութիւնք՝ տգէտներուն, որ կարծես թէ խաբուելով կը զմայլին, և չեն ուզեր որ մոլորութեան մէջ ըլլան իմացընես : Բայց համար աւելի դիւրին է մէկ ազգի մը նոր գիտութիւն սորվեցընել, քան թէ ունեցած նախապաշարմունքէն ազատել . և որովհետեւ ճշմարիտ և սուտ գիտութիւնք միատեղ չեն կրնար մնալ, զի մէկզմէկ կը հալածեն, ուստի քանի որ ազգի մը մէջ սուտ և մոլար կարծիք հաս-

տատուած են, ճշմարիտ գիտութիւնը չեն կրնար ծաղկիլ :

Հին ատենէ մինչև ցայսօր կախարդութիւնը՝ հմայութիւնը՝ գուշակութեանց սուտ գիտութիւնները աշխարհքիս ամէն կողմը քալեր և ամենայն ազգաց մէջ մտեր և հաստատուեր են . բայց պէտք է կարծել թէ իրենց ընթացքը խաղաղութեամբ անշնաս ըրեր են : Ատմութիւնք լեցուն են զարհուրելի ստորագրութեւ արիւնհեղութիւնք, մարդազոհք, անթիւ արք և կանայք կախարդութեան ուսմամբ՝ փայտակոյտներուն բոցովը մոխիր դարձած և չարաչար տանջանքներով սպանուած : Բանի անգամ կախարդութեան անունը զէնք մը եղած է անօրինաց ձեռքը՝ անիրաւ աւերաստանութեամբ զանմեղները չարաչարելու 'ի մահ գատապարտելու :

Այս Բազմավիպին գիտաւորու-

Թիւնը՝ զանազան տեղեկութիւններ տալ և գիտութեանց օգուտը իմացընել և ճաշակը տալէն զատ՝ այսպիսի մոլար կարծիքներն ալ ջնջել է մեր ազգին մէջէն : Բայտու գիտաւորութեամբ ասկէ առաջ հոգեգէշերուն կիմեռելոց ուրուականներուն՝ գոյութիւն չունենալը իմացուցինք , և թէ մեռելներուն գիշերով գերեզմանէն դուրս ելլել սպիտակ հագուստներով չըջիլ՝ տներուն մէջ մտնել տակնու վրայ ընելը սուտ և խաբէութիւն ըլլալը ծանուցինք : Հիմայ ալ կ'ուզենք վերոյիշեալ սուտ և խաբէական գիտութեանց անհիմն և տգիտութենէ առաջ եկած ըլլալը յայտնելով՝ փարատել այնպիսի խաւար մը որուն մէջ մնալը ամօթ է մէկ քաղաքավարեալ ազգի մը որ կ'ուզէ ճշմարտութիւն ուսանիլ և ստութիւններէն հեռանալ : Իսկ այն ազգը որ զխաւարը տըգիտութենէ վեր կը սեպէ և գիտութեան յարգը դեռ չգիտեր , արժանի չըլլար կրթեալ ազգաց քով նստելու :

Եւրոպացիք , որոնց շատ բաներու մէջ երախտագէտ պէտք է որ ըլլայ բոլոր աշխարհք , յայտմամասին ալ արդիւնաւոր եղան , որոշելով ճշմարիտ գիտութիւնները սուտ և խաբէական գիտութիւններէն , որ հազարաւոր տարիներով հաստատուած էին ամենայն ազգաց մէջ , և Բստուծոյ շնորհաց լուսոյն և բանականութեան պատիւը կորսնցուցած :

Որպէս զի մեր ընթերցողք աղէկ իմանան թէ ինչպէս այս սուտ գիտութիւնքս սկսեր և առաջացեր են , և ինչպէս հաստատուեր են ամենայն տգէտ ազգաց մէջ , պէտք է գիտնալ որ մարդուս բնական է հրաշաւոր բաներով զմայլիլ և խաբուելով զուարճանալ : Երկրագոյն գուշակելու և գալիքը իմանալու բաղձանքը այնչափ զօրաւոր է մարդուս սրտին մէջ՝ որ թէպէտ միշտ խաբուեր , բայց ոչ երբէք դադրեր է անոնց հաւատք ընծայելէն :

1 Ճապընէրու :

Երբոր սկզբան աշխարհիս՝ մարդիկ սկսան քաղաքավարիլ և բարբարոսական վիճակէն ելլել , հարկ էր որ բնական բաները քննէին և երկնային մարմնոց ընթացքը զըննէին : Բայ գիտութեց առաջին հետեւողք քաղդէացի մոգերը և քուրմերը եղան , ծածուկ պահելով իրենց մէջ՝ ստացած գիտութիւննին , և միայն իրենց աշակերտաց կը հաղորդէին . տգէտ կ'ուզէին պահել ժողովուրդը , որպէս զի գիտութեանց և իրենց անձնական յարգութիւնը չկորսուի : Եւ այց ժամանակ անցնելով՝ խաբէութեան հոգին տիրեց . բնական գիտութեանց գաղտնիքը իբրեւ գերբնական զօրութիւն մը ցուցնել ուզեցին . իրենց սուտ պաշտամանց հաստատութիւն տալ և սուտ աստուածոց տկարութիւնը ծածկել և ժողովուրդը կռապաշտութեան մէջ հաստատելու համար՝ սուտ հրաշքներով և խաւարմանց գուշակութիւնով ինքզինքնին իբրեւ մարգարէ ձեացընել ուզեցին : Վիսաւորներէն և մետէորական երեւոյթներէն վերջը՝ մէկ երեւելի պատահում մը եղածին պէս , անոնց հետեւութիւնը կարծելով՝ աստեղաց մեր և մեր գործոցը վրայ ազդեցութիւն մը ունենալուն կարծիքը հաստատեցին . և անոնք իմանալու համար՝ զանազան եղանակաւ գրի և հաշուի տակ ձգել ուզելով՝ աստեղագիտութիւնը կամ աստարաց գիտութիւնը հնարեցին : Բնութեան օրինաց այլ և այլ գաղտնիքը գտնելով՝ ժողովուրդեան առջին իբրեւ հրաշագործք երեցան . մեքենական արուեստով անկենդան կռոց քալել և խօսիլ տալով՝ ձեռագործ չաստուածներուն իբրեւ ճշմարիտ Բստուծոյ երկրպագութիւն ընել տուին : Իսկ ժողովուրդը խորին տգիտութեան մէջ ընկղմեալ՝ չկրնալով թափանցել թէ բնութեան օրինօք այդ բաներդ կըրնային ըլլալ , մոգերն ու քուրմերն իբրեւ մարգարէ պատուեցին :

Կարելի է որ աս ըսածներս ոմանց

անհաւատալի երևնայ, թէ ինչպէս բնական գիտութեամբ և բնութեան գաղտնեաց տեղեկութեամբ մարդս հրաշալիք կարենայ գործել:

Աստի աղէկ մը հաստատելու համար աս ըսածներս, դնենք թէ քրիստոնէութեան լոյսը զմեզ լուսաւորած չըլլար, և կռապաշտութեան խաւարին մէջ մնացած ըլլայինք. սպազրու թիւնը հնարուած չըլլալով՝ գիտութիւնք առ հասարակ ժողովրդեան ձեռքն ընկած չըլլային, և հիմակուան եղած գիւտերը և գիտութիւնք միայն Աւրոպայի փիլիսոփայից և իրենց աշակերտացը մէջ ծածուկ պահուած մնալով՝ ուզէին իբրեւ մոգ երևնալ տգէտ ժողովրդեան առջին. արդեօք հրաշագործ մարդու մը տեղ չէինք գնենք, թէ որ ամերիկացի Ֆրանքլինը մութ տաճարի մը մէջ աթոռի մը վրայ նստած՝ մազերէն ու մօրուքին ամէն մէկ թելէն վար կրակ վազելը տեսնէինք. մարմնոյն որ կողմին որ դպչէինք՝ կայծ ցատքեցընելով զմեզ ցնցէր. ամանով մը ոգիք տանէինք, և մատը մէջը խոթածին պէս բռնկէր: Անչդեռ բազմութիւն մը աթոռներու վրայ նստած՝ այն հրաշալի մարդը իւր ձեռքի գաւազանովը մէկուն դպածին պէս՝ ամէն ալ գետինը զարնուէին. մէկ պարապ ամանի մը նոյն գաւազանը դպցընելով՝ հրացանի պէս թնդար. երկնքին կայծակները ուզած տեղը ժողովէր և թողչտար որ մէկու մը փնտս ընեն. և կամ ինքը կայծակ ստեղծելով՝ կենդանիները սպաննէր, տուն մը բռնկցընէր, երկաթ թելը մէկ կայծով մը էրէր անյայտ ընէր. մէկ պարապ շիշի մը մէջ վառած մոմ մը խոթածին պէս՝ մարէր, կամ կենդանի մը դրածին պէս անշունչ մնար. և ուրիշ պարապ շիշի մը մէջ մարած մոմը խոթելով՝ բռնկէր. մեռած կենդանիի մը գաւազանովը դպածին պէս շարժէր. երկու ամանով պիտի ջուր մէկմէկու խառնածին պէս տաքնար. կամ առանց ձիւնի ջուրը սառեցընէր. զա-

նազան անգոյն ջրեր մէկմէկու մէջ լեցընելով՝ կապուտ կարմիր դեղին գուներով գունաւորելէն վերջը, դարձեալ գոյներնին փոխէր կամ կորսնցընէր. նաւթին մէջ ջուր մը կաթեցուցածին պէս բռնկէր:

Անկողքի գաղղիացին պզտի նաւակի մը մէջ նստած՝ երկինքը բարձրը նալը տեսնէինք, և աչքէ աներևոյ թըլլալէն վերջը՝ նորէն մէջերնիս պտտէր: Տէվի անգղիացին մէկ նորնիւթ մը ջրին մէջ ձգածին պէս բռնկէր, ու եղ լեցընելով մարէր: Ահա քաղաք մը տեսնէինք ցորեկուան պէս լուսաւորուած, և կանթեղները վառէին առանց եղի և պատրուկի: Ոքանսոն գաղղիացին արձան մը կանգնէր՝ որ մարդու պէս բերնէն հով փչելով և մատուրները խաղցընելով՝ ձեռքին սրնգին վրայ վարպետ երաժշտի մը պէս զանազան եղանակներ նուագէր: Ահա բազ մը կենդանիի մը պէս բան ուտէր, բերնին մէջ ծամելէն ետքը կըլլէր՝ մարսէր, և աղիքներէն անցընէն վերջը դուրս հանէր: Ահա իշու արձան մը կեցած՝ ծաղկաւետ բեհեզ գործէր, մէկ մարդու արձան մը ճատրկուցին առջև նստած՝ խիստ վարպետ խաղցողներուն յաղթէր, և եթէ իրեն հետ խաղցողը սխալ քար մը քշելու ըլլար նէ՝ քարին զարնէր վար ձգէր, որպէս զի յիտակ խաղայ:

Ֆիւլթոն ամերիկացին նաւու մը մէջ նստած՝ առանց առագաստի և թիավարի հովուն և յորձանքներուն դէմ քալելը տեսնէինք. սայլ մը առանց ձիւն վազելէն զատ՝ ետեւէն տասը քսան ուրիշ բեռնաւորած սայլեր քաշէր տանէր: Ա երջապէս մէկ մարդ մը առանց սենեակէն դուրս ելլելու՝ հարիւր մղոն հեռու քաղքի մը հրաման տար և նոյն վայրկենին մէջ պատասխանը առնէր առանց սենեկին դուռը բանալու. արդեօք ինչ կ'ըսէինք. և կռապաշտ գտնուած ժամանակնիս միթէ մեր կուռքերուն և քուրմերուն հրաշագործութիւնք տար: Այլ Աստուծոյ ողորմութեամբ:

բը քրիստոնէական լուսով լուսաւորեալ, և բնաբանական քիմիական և մեքենական գիտութիւն զօրութեանցը ծանօթ ըլլալով՝ միայն կը զարմանանք, այլ ոչ կախարդութեան, ոչ սատանայական մասնակցութիւն կուտանք. գիտնալով որ ամենակարող արարչին հաստատած գաղտնի օրինացը տեղեկութիւնն է, որոնց ճշմարիտ գիտութիւնը կ'ըսենք, որով այսպէս և ասոնց նման հրաշալիք կը գործին:

Եւ ըսածներովս պէտք չէ կարծել թէ հին մոգերը կամ փիլիսոփաները հիմակուան չափ վերը ըսուած գործողութիւնները կրնային ընել. այլ գիտցածնին միայն սկզբունքներն էին գիտութեանց, և շատ հեռու Եւրոպացւոց այս աստիճան հասուցած կատարելութիւնն. միայն ուղեցիներ յայտնել թէ ինչ միջոցաւ իբրեւ հրաշք ըսելով կը խաբէին ռամիկ և տգէտ ժողովուրդը:

Քրիստոնէութիւնը երբոր սկսաւ երկրիս վրայ ծաւալիլ և կռապաշտութիւն կամաց կամաց վերջանալ, պատգամատու Սիբիլայից տաճարներն ու քարանձաւները սկսան խափանուիլ և անհետ ըլլալ: Բայց մասնաւոր անձինք կախարդութեամբ գուշակութեամբ և այլ այսպիսի խաբէական գործողութիւններով տգէտ ժողովուրդը շարունակեցին խաբելու, մինչև որ այս ետքի դարերուս փիլիսոփայք ճշմարիտ գիտութեանց լուսով լուսաւորեալ՝ խայտառակեցին և խաբէութիւն ըլլալը ցուցըցին:

Եւրոպայ լուսաւորեալ դարուս մէջ ամօթ կ'ըլլայ մեզի որ հաւատանք թէ մէկ ողորմելի տգէտ տէրվիշ մը գայ մէկ քանի անկերպարան նշաններ թղթի մը վրայ գրելով՝ ասպագայն գուշակէ. մէկ պառաւ կնիկ մը բակլայ նետելով՝ գլուխնուս գալիքը զրուցէ. մէկ ուրիշ մը խենթ ու խելառ նիւթեր մէկտեղ խառնելով և ծովը նետելով՝ զմեզ խենթ եցընէ կամ ուզածը մեզի ընել տայ. նուսխաներ տա-

լով՝ զմեզ վտանգներէ ազատէ, կամ մեր խնդրուածքին հասցընէ. տեսած երազնիս մեկնելով՝ մեր գլուխը գալիքը պատմէ: Այսպիսի տգիտական և խաբէական հնարքներուն հաւատալ՝ թէ սղորբ հաւատքնուս դէմ է, և թէ բնական մտաց ամօթ և նախատինք:

Վասնապէս զգուշացընել կ'ուզենք պարզամիտները՝ որ չհաւատան և չըվախնան թէ որ տեսնեն կամ լսեն որ դուրսէն տուն մը գիշերով կը քարկոծի, կամ տանը մէջ դիւական ոգիք կը բնակին, գիշերները շղթայից և դարբնաց շառաչին կը հանեն, և այլն: Այս գործքերս ոչ դիւաց են և ոչ մեռելոց ուրուականներու, այլ սատանայ ձեւացած մարդոց. որ եթէ ոմանք սիրտ ընեն՝ այնպիսի տանը մէջ մտնեն և այն սատանաները բռնեն, կը տեսնեն որ մեզի պէս մարդիկ են, որ ուրիշ գիտաւորութեամբ ինքը զինքնին ուրուական կամ դև ձեւացուցեր են:

Եւ մնայ մեզի խօսիլ մէկ ուրիշ աւելորդապաշտութեան մը վրայ, որ խիստ տարածուած է Եսիայի ազգաց մէջ, այսինքն է գէշ աչք՝: Այս աւելորդապաշտութիւնս բանական մը տաց որչափ հակառակ ըլլալը դիւրին է հասկընալ բանականութիւնը բանեցընողին: Այս մարդս խղուեր է, մեղք, աչքի եկաւ. այն տղան յանկարծ հիւանդացեր է, աչքի եկաւ. պարտիզին ծառերը չորցան՝ շատ պրտուղ չտուին, աչքի եկան. ազնիւ փարջս կտոր կտոր եղաւ, միւս օր մէկին ջուր տուի՝ խիստ հաւնեցաւ, աչքը վրան մնաց, և այլն: Սինչեռ բնական պատճառները յայտնի դրած են՝ երթալ այսպիսի անձոռնի պատճառ տալը որչափ յիմարական ըլլալը յայտնի է, որպէս զի մեզի ալ ամօթ չըլլայ ցրելու ջանալը: Սիւայն հոս կ'ուզենք ցուցընել թէ աչքի հաւտացողները բնական օրէնքով մեկնել ու-

գելինն աւելի ևս յիմարութիւն է . զոր օրինակ թէ աչքին մէջէն մէկ թիւն մը կը ցատքէ և այնպէս վերոյիշեալ փնասները կուտայ : Աստուած այդպիսի թիւն ստեղծած չէ՝ որ հեռուանց ներգործէ . այնպիսի թիւն մը չկայ աշխարհիս վրայ՝ որ միանգամայն կենդանեաց տնկոց և անգործարան իրաց ազդեցութիւն ունենայ . այնպիսի թիւն չկայ՝ որ այսօր փնաս ընէ և վաղը չընէ , մէկին փնաս տայ և ուրիշին չտայ . գեղեցիկին և աղէկին ազդէ , իսկ տգեղին և անպիտանին չգրաչի : Յիրաւի այդպիսի մեկնութիւնք բերան առնել ևս ամօթ է :

Ձեռնածութեան արհեստը՝ որ հիմակուան օրս տեսնելով իբրև խաղ կը զուարճանանք , հին ատենը կախարդութեան աչքով կը նայէին և կ'արգելուին , և Աւրոպացիք մինչև ցայսօր այս տեսակ զուարճութեանց մոգութիւն կը կոչեն : Այս ալ նմանապէս սկիզբն առած է Վաղդէացւոց և Ագիպտացւոց մոգերէն , որ հին ատենը՝ ինչպէս կ'երևնայ՝ կը գործածէին ժողովուրդը խաբելու համար : Բայց դեռ շատ պարզամիտներ կան՝ որ զարմանալու խաղեր կը տեսնեն նէ , ճշմարիտ պատճառներուն չկրնալով թափանցել՝ կախարդութի կամ տաճկական իէօզ պաղճաւիտի բառը թարգմանելով ալ՝ Կապուտ կ'ըսեն , և այսպէս դժուարութեանը մեկնութիւն տուած կը կարծեն՝ միտքերնին հանդարտեցնելով . առանց քննելու թէ ինչ ըսել է աչք կապել , և ինչպէս կ'ըլլայ նայիլ և չտեսնել : Այն ողորմելի մարդու մը կարողութիւն տալ՝ որ աչքերնիս թէպէտ բաց՝ տեսնելու կարողութիւնը առնէ , կամ մանաւանդ ուրիշ բան ընէ և ուրիշ բան ցուցնէ , և Աստուծոյ տուած զօրութիւնը և կարողութիւնը խափանէ . ամօթ և ամպարշտական է կարծել և հաւատալ : Այսպիսի վարդապետութիւն տգիտական և սուտ ըլլալէն զատ , մեծ փնաս ալ կ'ընէ՝ տղոց ալ կանջը պզտիկուց այսպիսի անտեղի

պատճառով լեցընելուն և համոզելուն . վասն զի ստութիւն մը սորվելէն զատ՝ տղակուց մէկ դիւրին բառով մը և սուտ իմաստով մը մտքերնին հանգստացնել՝ տարակոյսնին լուծանել կ'ուսանին , և հետաքրքիր չեն ըլլար խելքերնին բանեցընելու . որով դիւրահաւան մարդիկ կ'ըլլան , մտքերնին ծուլութեան կը սորվին , մէկ բանին ճշմարիտ պատճառը գտնող չեն ըլլար , ուստի տգէտ կը մնան :

Սկի շինելու արուեստը՝ թէպէտ կախարդութեան կարգը չէ , սակայն սուտ և խաբէական ըլլալուն՝ շատ մարդու փնաս ըրեր է . ինչպէս մէկ իմաստուն մը գեղեցիկ կը սահմանէ ըսելով , “ Այս արուեստիս սկիզբը խաբէութիւն , մէջը աշխատութիւն և վերջը մուրացկանութիւն է ” : Չկրնալով ոսկի շինել՝ պարզամտաց ոսկին ծոցէն կը գողնան և կ'աղքատցընեն : Այս արուեստիս փուլ և տգիտական ըլլալն ասով ալ յայտնի է , որ մէկ բան մը չշինուած՝ պէտք է ինչ բանէ բաղկացած ըլլալը գիտնալ . սակայն մինչև հիմայ ամենայն մետաղք պարզ նիւթ համարուած են , և ոչ ոք կըրցաւ մինչև աս օրս լուծանել : Այս՝ գիտունին ըսելիքը . բայց յետին տըգէտ ռամիկն ալ կրնայ ըսել և պէտք է ըսէ անանկ խաբէբային . թէ որ իրաւցընէ ոսկի շինել գիտես նէ , ինչո՞ւ քեզի համար չես շիներ ու հարստանար : Սակայն այս արուեստս գոնէ օգտակար եղած է , ճշմարիտ քիմիական գիտութեան սկզբնաւորութիւն ըլլալով . որովհետև ոսկի շինելու համար անթիւ փորձեր ընելէն վերջը , փոխանակ ոսկւոյ չկարծած ուրիշ օգտակար գիւտեր՝ դեղեր՝ զանազան ներկեր և անթիւ բաղադրութիւններ գտեր են , որ խիստ օգտակար եղած են զանազան արուեստից : Արծաթագօծելը և ոսկեղօծութիւնը , ոսկեգոյն պղինձը և այլ անթիւ մետաղաց բաղադրութիւնք՝ այս սուտ արուեստիս անակնկալ պրտուղներն են : Իսկ կախարդական և

Հմայական սուտ գիտութիւնք միշտ փնասակար, և ճշմարիտ գիտութեանց խափանիչ, և հին աշխարհքին տգիտութեան մէջ մնալուն պատճառ եղեր են :

Հետեւեալ յօդուածով կը ցուցնենք թէ ինչպէս հիմնական պիտի ըսուողները կոպիտ միջոցաւ ուսմիկ ժողովուրդը կը խաբեն :

* *

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Սասկածոտ Ժարդոս Կարապիտ :

ԿԱՍԿԱԾՈՏՈՒԹԻՒՆԸ այնչափ անբժշկելի ախտ մըն է, որչափ որ անհկայ ունեցողը խոհեմութիւն կը կարծէ : Իր ամէն մէկ սնոտի կասկածները՝ մէյմէկ նախատեսութիւն կը սեպէ . կը համարի որ խոհեմութեան ծայրը հասեր է, երբոր ամէն խօսքի ամէն գործքի վրայ կը կասկածի : Ինքը իր ըրած կասկածներովը կը տանջուի՝ հերիք չէ, ուրիշներն ալ իր հետը կը տանջէ . մարդ չգիտեր ինչպէս վարուի որ անոր անճոռնի կասկածներէն խալըսի :

Սասկածոտը ոչ երբէք հաստատուն բարեկամ մը կ'ունենայ . ամէնքը կը խրտին իրմէ, տեսնելով որ իրենց վրայ չվստահիր : Սասկածոտին մէկ յատկութիւնն ալ ան է որ չկարծեր որ զգաս իր ըրած կասկածները, թէ պէտ ինք խօսքով ալ գործքով ալ կը յայտնէ զանոնք . դժարն ալ կուգայ թէ որ զգալ ցուցնես : Ինչ հակասութիւն . կ'իմացնէ իր կասկածը, ու չուզեր որ իմանաս : Յանկարծ նըշան մը չտաս՝ որ իր կասկածը կրնայ տեղիք չունենալ, քարոզ մը կը սկըսի՝ որ լմննալիք չունի . դուք դեռ անփորձ էք, աշխարհքս չար է, ուրիշ վրայ ամէն կասկած քիչ է կ'ըսէ, բայց չուզեր որ իր վրայ մէկը կասկածի : Ինչ որ ամէնքը իրեն պէս մէկմէկու

վրայ կասկածէին, աշխարհքս գազաններու որջ մը կը դառնար, ամէնքը մէկմէկէ հեռու կը կենային, քաղաքաժողով ընկերութիւն չէր մնար : Եւ ինչ որ մարդ իր փորձած բարեկամին վրայ չկասկածելու համար՝ երբեմն խաբուի, քան թէ զուր կասկածներով իր բարեկամը վշտացնէ : Իմէն տեսած առաքինութիւն՝ մարդկային շահու մը համար է կ'ըսէ . իր առջևը ամենեւին Եստուծոյ համար, կամ բուն առաքինութեան գեղեցկութեանը համար եղած գործք չըկայ . չմտածեր որ խելացի մարդուն առջի ու մեծագոյն շահը Եստուած ու իր հոգին է, որուն համար ամէն բան կը զոհէ :

Սասկածոտը կը կարծէ որ ամէնքը բաներնին գործքերնին ձգած՝ իր վրայ կը խօսին ու կը ծիծաղին . կը հարցնէ ծառային ալ որ իր վրայ ինչ կը խօսէին, ինչո՞ւ կը ծիծաղէին . ու իրօք ծիծաղելի կ'ըլլայ ծառային առջին, որ գիտէ ուրիշ բանի վրայ խօսիլն ու չկրնար իրեն հաւտացնել :

Ինչ որ մէկը հարկի մը համար տընէն դուրս ելլէ, աս տեղը կամ ան տեղը չգնացիր ըսելով՝ միտքը բան կը ձգէ որ ուրիշ անգամ իրօք ան տեղերը երթայ : Ապասաւորին վրայ այնչափ գողութեան կասկածներ կ'ընէ, մինչև անոր գողութիւն կը սորվեցընէ : Արդին զինքը պատուելու ըլլայ, ըստըկիս վրայ աչք տնկեր է, մեռնիլս կ'ուզէ կ'ըսէ : Հանգիստ հրամմէ նստէ ըսեսնէ, վայ, ասոնք կորկոտ մը ունին եփելու ըսելով՝ տանը չորսդին պտըտելէն չգաղբիր : Հողաթափներն ալ սնկով՝ շինած կը հագնի՝ որ ձայնը չեղլէ, չիմացուի վրայ հասնիլը : Իսնի մը ձեռք չիզարներ որ չըլլայ թէ վտանգ մը ծագի . չմտածեր որ շատ անգամ անգործութիւնը մարդս մեծագոյն վտանգներու կը հանգիւպցնէ . իր առջին գործունեայ մարդիկ ամէնքն ալ յանդուգն ու անխոհեմ են :